

Pál Heltai
Hungarian–English Contrastive Linguistic Studies
[Magyar–angol kontrasztív nyelvészeti tanulmányok]

Budapest – Paris: Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary – L'Harmattan Publishing – Éditions L'Harmattan, 2020. 232 p.
ISBN 978-2-343-22292-9

Heltai Pál, a jelen recenzió tárgyát képező szakkönyv szerzője, könyvével szinte a lehetetlenre vállalkozott: rövid terjedelemben, kontrasztív nyelvészeti eszközökkel bemutatni két olyan nyelv grammatikáját, amelyek tipológiai tekintetben igen nagy mértékben eltérnek egymástól. Áttekintésében a két nyelv csaknem valamennyi reprezentációs szintjének komponenseit és alkomponenseit operatív módon végzett vizsgálat alá veti. Azaz szándékai szerint nem csupán a hasonlóságok és eltérések adatolt tárgyalására helyezi a hangsúlyt, hanem összevetésében kifejezetten igyekszik az angol és a magyar nyelv funkcionális működését is összevetni. Egy ilyen skópuszú vizsgálat azonban a jelenlegi terjedelemben, az összevetés precíz adatolását igénylő törekvéssel, gyakorlatilag megoldhatatlan. Megítélésem szerint ennek a feladatnak a végrehajtása legalább olyan volumenű terjedelemben lenne elképzelhető, mintha összevetnénk a magyar nyelv grammatikája funkcionális szemléletű leírásának nemrég megjelent vastkos kötetében tételezett fejezeteket (Tolcsvai Nagy, 2017) például a Biber és szerzőtársai által írt, szintén vastkos, korpuszalapú angol leíró nyelvtan teljes anyagával (Biber et al., 1999). Ennélfogva Heltai Pál kötete jelen terjedelmében átfogó kézikönyvnek nem, legfeljebb rövid módszertani útmutatónak tekinthető. Alapvető kérdésként fogalmazódik meg, hogy ki tartható a kötet felhasználói célközönségének. Erről szerzője a könyv rövid bevezetőjében nyilatkozik.

Szándékai szerint a könyv potenciális olvasói, felhasználói elsősorban az angol nyelvi közoktatás szereplői: nyelvpedagógusok és tanítványaik, az angol szakos egyetemi alap- és mesterképzés résztvevői. Heltai Pál könyvét elsősorban egyetemi tankönyvnek szánta. Ezt a célt jelzi az is, hogy valamennyi fejezet végén a tárgyalt téma szempontjából releváns feladatsort ad meg. A kötet alapvetően nem az elméleti nyelvészetet aktív módon művelő kutatók számára szól.

Már az előszóban deklarálódik, hogy az eredetileg kizárólag az alkalmazott nyelvészet rendkívül széles szubdiszciplináris tartományának részét képező kontrasztív nyelvészet napjainkban egyre inkább elnyeri azt a státust, hogy elméleti nyelvészetnek is tekintsék. Nézetem szerint ehhez a nyelvelméletre vonatkozó adekvátsági követelmények közül nem csupán a leíró adekvátsági, hanem a magyarázó érvényű elvárásoknak is eleget kell tennie. Az első fejezet (pp. 9–19.) rövid áttekintést nyújt a kontrasztív nyelvészet fejlődéstörténetéről, kutatási irányvonalainak alakulásáról, a szakirodalom kulcsfontosságú vezéralakjaira, nézeteikre való konkrét hivatkozások nélkül. Különösen a brit nyelvészeti iskola olyan vezéregyéniségeinek nevét hiányolom ebből a fejezetből, mint a funkcionalista szemléletű nyelvelírás egyik atyjának tekinthető Michael Halliday és kutatótársainak köre, valamint a korpusznyelvészet megteremtője, John Sinclair, vagy mindkettőjük mestere, Rupert Firth, akik valóban sokat tettek azért, hogy az alkalmazott nyelvészeti szemlélet mellett megtalálják a kapcsolódási pontokat az elméleti nyelvészet irányába. A több nyelvi szintet érintő áttekintés gazdagon illusztrált szemléletes példaanyaggal. Egy nagyobb terjedelmű bemutatásban lehetőség nyílt volna a feltárt nyelvi eltérések gyakorisági mutatóinak specifikálására. A fejezet végén a szerző helytállóan hívja fel a figyelmet a kontrasztív nyelvészet nyelvpedagógiai relevanciájára, kiemelve

az érintkezési pontok közül hasznosságát a fordítástudományban és az oktatásban. Célszerűnek tartottam volna a megadott nyelvi feladatok megoldásainak ismertetését is egy ilyen, módszertani célzatú szakkönyvben, akár függelék formájában.

A második fejezet (pp. 20–35.) az ún. krosszlingvisztikai hatások kérdéskörével foglalkozik. Támogatja a mondatközpontú grammatikaelméletekkel szemben a diszkurzus- és szövegközpontú analízis megbízhatóságát. Helytállóak a szerző nézetei a diszkurzusbázisú szociolingvisztikai és pragmatikai megfigyeléseknek az alkalmazott nyelvészetre tett kedvező hatásáról. Tételezeten számba veszi a tisztán nyelvi és extralingvális tényezők, transzferjelenségek, az ún. fozszilizáció, a lexikális egyszerűsítések hatását a második nyelv, illetve az idegen nyelv elsajátításának folyamataiban, hivatkozva a magyar anyanyelvűek megítélésére az angol, valamint a német nyelv grammatikája egyes jelenségeköréinek elsajátításában tapasztalható, tipológiai bázisú nehézségekről. Az ebben a fejezetben bemutatott tények és tényezők összevetése során, köztük a magyar és az angol nyelvi szóösszetételek volumenének összehasonlításakor, célszerű lenne statisztikai alapú korpusznyelvészeti adatokra támaszkodni. Ugyanakkor a fejezet határozott erőssége a lexikális eredetű, a literális vs. figuratív nyelvi tényezők részletes, a feladat-sorban is meghatározó státusú szerepének bemutatása.

Ezt követően a könyv harmadik fejezete (pp. 36–47) az angol és a magyar nyelv hangrendszerének rövid összevetésével foglalkozik. Főként az angol szempontjából hiányolom a gazdag regionális nyelvváltozatok markáns, példakkal illusztrált jellegzetességeinek tárgyalását, vagy akár csak az erre történő hivatkozást. A fejezetben egyáltalán nem kerül sor az angolra oly nagy mértékben jellemző diftongus-rendszer bemutatására. Ami pedig a fonetikai/fonológiai reprezentációs szintek funkcionális szemléletű összevetését (összevethetőségét) illeti, hasznos

lenne (lett volna) az ún. interfész (együtműködő) státusú összefüggések akárcsak rövid terjedelmű tárgyalása, különösképpen a két nyelv morfológiai, morfoszintaktikai komponenseinek operatív jelenségeit, rendszerének működését illetően.

A következő fejezetek a két nyelv grammatikájának tüzetesebb összevetésével foglalkoznak. A negyedik (pp. 48–65) az igei szerkezeteket, konstrukciókat tárgyalja. Megoldást nélkülöző fordítási feladattal indul, láttatva a szerző nyelvpedagógiai célzatú indíttatását a könyv megírásával, melyben a grammatikai összevetést illetően leginkább a fordítás (fordíthatóság) eseteire koncentrált tematikájának kialakítása során. A tranzitív/intranzitív paradigma tárgyalásának kapcsán szemléletes példákon keresztül elemzi a passzív szemlélet megvalósulását és/vagy hiányát a vizsgált nyelvekben. Valójában szerkezeti szinten a mai magyarban nehezen, a lexikális kifejezések csupán kognitív grammatikai vizsgálatának alkalmazása mellett ismerhető fel. Célszerű lenne (lett volna) az ilyen szemléletű vizsgálatot a szakkönyv egészében megtartani. Ebben a fejezet részben különösen hasznos lenne a delexilakizációs folyamatok részletezőbb, konkrétabb elemzése. Hasznos lett volna az önálló jelentésű egyalakú igék és a funkcióigés (light verbs) szerkezetek közti jelentéses eltérések kimutatása is, összevetve az angol és a magyar nyelv ilyen irányú igei paradigmáinak meglétét és jellegét. A táblázat formájában is bemutatott bőséges példaanyag igen szemléletes, a két nyelv közti megfelelések és/vagy eltérések értelmezésének azonban mélyebb mértékű morfológiai és morfoszintaktikai bázisra kellene épülnie. Ezt kiegészítve, mivel a példák elemzése nem diszkurzív, hanem szintaktikai bázisú, hiányolható a két nyelv mondat-fókuszálási mechanizmusa hierarchikus eszköztárának összevetése. Ennek realizálásában jelent komoly akadályt a szakkönyv korlátozott hosszúsága. A fejezetet a mindkét vizsgált nyelvben bőséges mennyiségben jelenlevő igei prefixáció és szuffixáció rövid

összevetése zárja. Abból adódóan, hogy a magyar lényegesen gazdagabb morfológiai eszköztárral rendelkezik az angolnál, érdekes lenne összevető vizsgálat alá vetni az ezt a területet érintő hibázás típusánát mindkét nyelv tanulói részéről.

A két nyelv grammatikai tényeit és az azokat befolyásoló tényezőket tárgyaló egység második tétele, az ötödik fejezet (pp. 66–89) a főnévi csoport jelenségeinek összevető tárgyalásával foglalkozik, különös tekintettel a magyar anyanyelvű tanulók számára nehézséget jelentő témakörökre: a névelők logikus vs. illogikus használatának eltéréseire, az egyes és többes számú egyeztetés és morfológiai reprezentáció eseteire, a főnév szerkezetes modifikációinak bal és/vagy jobboldali realizációjára, szórendi megszorításaira, a melléknévi bővítmények funkcionális szemantikai keretű analizisére, a participiumos szerkezetekre, csupán felvetőlegesen a szerkezetes birtokviszonyoknak a két nyelvben radikálisan eltérő reprezentációjára, valamint a vonatkozó mellékmondat formái kifejeződéására és mondat-reprezentációs sorrendiségére vonatkozóan. Megjegyzem, hogy az itt tárgyalt valamennyi összevetés a tematikai felvetésen kívül alapos korpuszalapú analízist igényel(ne) az adatok pragmatikai és szociolingvisztikai validitásának biztosítása céljából. Ugyancsak korpuszvizsgálat szükséges az intralingvális változatok előfordulási arányainak feltárásához. S ehhez rendelkezésre is állnak megfelelő adatbázisok: magyar részről a Magyar Nemzeti Szövegtár immár szabadon elérhető hatalmas anyaga, angol részről pedig tucatnyi nagy volumenű korpusz, beleértve a regionális nyelvváltozatok sokféleségét. A fejezetet számos feladat zárja, melyek többsége a szerző által kiváltóképp preferált fordítási gyakorlat.

A grammatikai jelenségek összevetésével foglalkozó harmadik tétel, a könyv 6. fejezete (pp. 90–96) rendkívül rövid, mindössze 7 oldalnyi terjedelemben (beleértve a fejezet végén megadott feladatokat), az előző két fejezet deszkriptív metodikáját követve,

foglalkozik a névmások és az adverbiumok megjelenítésének kérdéskörével. A hozzá fűzött valamennyi gyakorlat fordítási feladatokat tartalmaz. Ezek mellett érdekes lehetett volna az adverbiumok típusainak (mondatrész-státusú adverbium vs. propozicionális funkciót kifejező adverbium) használatával foglalkozó feladatot is megadni, mivel ezen a területen a magyar anyanyelvűek még saját nyelvezetüket illetően is sokszor vétének szórendi hibákat.

A következő két fejezet a lexikalitás, a lexikális reprezentáció összevetésével foglalkozik. A hetedik (pp. 97–115) sorra veszi a szójelentést érintő legfontosabb ismérveket, kategóriákat, a jelentés típusait a denotációtól és a konnotáció viszonyától, a szinonimitás szemantikai-pragmatikai aspektusain, a meronimián és a hyponimián keresztül a mindkét nyelvre nagymértékben jellemző poliszém jelentésösszevető tárgyalásáig. Szemléletes és gazdag példabemutatásai miatt ezt tartom a könyv egyik legértékesebb fejezetének. Kiegészíthető lenne a kognitív szemantika tárgykörébe tartozó ún. keretszemantika tudáskeret alapú tényezőinek empirikus alapú vizsgálatával, főként a szinonimitás lexikális pragmatikáját és textuális, diszkurzív, kohézióteremtő szerepét illetően (lásd pl. Andor, 2003). A poliszémia tárgyalása ugyancsak kiegészíthető lenne (lett volna) a kognitív nyelvészetből közismertté vált prototípusos jelentés szemantikai-pragmatikai értelmezésével, textuális szerepének bemutatásával (főként a fordítási gyakorlatokhoz kötődően). Ennek akár csak említése kiválthatná a 110. oldalon használt „központi szójelentés” (central meaning of the word) igencsak homályos fogalmát.

A 8. fejezet (pp. 116–145) a frazeológiai státusú kifejezésekkel foglalkozik, rendszeretesen tárgyalva a több tagból álló lexikai kifejezések típusait, az idiómákat, proverbiuumokat, definiálva a bennük megjelenő lexikális egységek közti strukturális kötöttség(ek)et, elemeik kompozicionalitásának vagy hiányának természetét, a frázisértékű lexikális

kifejezések literális és/vagy figuratív jelentését, regiszterfüggő kollokációit, összevetve, megfelelően egymásnak a reprezentált tartalom szemantikai és pragmatikai jellegét a két nyelvben. Az elméleti bázisú, mégis szemléletes tárgyalást bőséges (21 oldalnyi) feladatsor követi. Ahogy a korábbi fejezetek példaanyagával kapcsolatban tettük, itt is megjegyezzük, hogy az egyes lexikális tételek előfordulásának gyakorisági mutatóit ilyen jellegű áttekintés során célszerű lenne korpuszvizsgálattal megállapítani.

A kilencedik fejezet (pp. 146–168) a szövegproduktió módozatainak és stratégiáinak összevető vizsgálatával foglalkozik. Mint ilyen, kontrasztív nyelvészeti szemléletű tárgyalása újdonságértékű a hazai szakirodalomban. Sajnos azonban a fejezet szövegtani fogalmainak bázisa terén a szerző részéről pontatlanságok észlelhetők. A diszkurzus-kompetencia fogalma releváns a téma szempontjából, ugyanakkor a vele kapcsolatos fogalmi rendszer itt olvasható változata nem tökéletes. Nem tiszta a szerző részéről a kohézió és a koherencia, a makroszerkezet felfogása, hivatkozott szövegtani fogalmak definiálatlanul maradnak. Nem történik hivatkozás a témát alapvetően meghatározó szövegtani modellekre, az azokat létrehozó olyan kulcsfontosságú szerzőkre, mint Petőfi Sándor János vagy Teun van Dijk. Az általuk képviselt szövegsemiotikai rendszer (Petőfi, 2004), kognitív szemléletű szövegfelfogás és modellje (Andor, 2002, 2018; Van Dijk, 2014) keretében a szövegproduktiót és -receptiót, a szövegiséget meghatározó operatív normarendszer három szinten működik. Ezek a konnexitás, mely az alapvetően grammatikai természetű szövegösszetartó erő, a kohézió, melynek természete szemantikai, szoros összefüggésben a lexikai kollokációs potenciállal, valamint a koherencia, mely a kognitívalapú, empirikus világmismeretek reprezentálását illető tudáskeret ismeretrendszerére épül. E hármas normarendszer köré rendeződik a szövegprezentáció hármas szintje: a mikro-, a mezo-, valamint a makro-

szerkezet (lásd Tolcsvai, 2011). A Heltai által a kohézió tartományába sorolt grammatikai bázisú elemek csaknem mindegyike konnexitásbeli szereppel rendelkezik. Ugyancsak a konnexitás körébe tartozók mindazok a szövegprezentációt illető grammatikai eljárások, amelyeket a szerző fejezetének 9.6–9.8 részeiben taglal. A koherencia produktív és receptív tényezőinek számbavétele a fogalom nem megfelelő felfogása miatt szinte teljességgel kimarad a fejezetből. A kognitívalapú sematizáció és a befogadó inferenciális tevékenysége csupán az említés szintjén szerepel a fejezet utolsó szakaszában. Az ún. diszkurzusjelölők (discourse markers) fontos szövegiségi státusáról nem esik szó ebben, a profiljukba tartozó témájú fejezetben. Mindezek a hiányosságok kérdésessé teszik a szövegtannal foglalkozó egység végén megadott feladatsor helyét és relevanciáját.

A 10. fejezet (pp. 169–183) a kontrasztivitás és a vizsgált két nyelv pragmatikájára történő vetítésének diszciplináris területével foglalkozik. Bevezetésképpen a szerző röviden áttekinti a nyelvészeti pragmatikai vizsgálatok eklatáns, könyvének tematikája szempontjából releváns témaköreit: a beszédaktus elméletet, a beszédaktusok realizációjának típusait, a deiktikus viszonyok reprezentációját, a referencia kérdésének problematikáját, az udvarias kifejezésmódot illető nyelvhasználat kérdéskörét, de mindezt a konkrét nyelvi tények és tényezők összevetése nélkül teszi. A pragmatikai kifejezésmód normái szociokulturális aspektusainak említésekor, a krosszkulturális pragmatika kérdéskörét említve – számomra nem értelmezhető módon – Wierzbickára hivatkozva, az angol és a magyar helyett az angol és a lengyel összevetésével foglalkozik röviden (pp. 173–174). Sajnálatos, hogy a fejezetben nem esik szó az éppen magyar szerzőtárs, az Egyesült Államokban dolgozó Kecskés István nevéhez fűződő új, a nyelvtanítás szempontjából igencsak releváns, pragmatikai irányzatról, az interkulturális pragmatikáról (lásd Kecskés 2013). A 10.9 fejezet-

pontban foglalkozik a szerző az angol és a magyar nyelv pragmatikájának konkrétabb, kontrasztív szemléletű összevetésével, de méltatlanul rövid, mindössze három oldalnyi terjedelemben. Ezt követően, a fejezet utolsó szakasza a pragmatika nyelvpedagógiai kérdéskörét tárgyalja, helytálló téma-felvetésekkel, hangsúlyt helyezve a tanulói pragmatikai kompetencia fejlesztésének kiemelkedő fontosságára (kiváltképp a haladó szintű nyelvtudás esetében) és metodikájának aspektusaira. Ezt a kérdéskört azonban célszerű lett volna összekapcsolni a kognitív alapú kompetencia (a kognitív struktúrák valamint a kognitív-kulturális sematizáció) fejlesztésének témakörével.

A könyv utolsó előtti, 11. fejezete (pp. 184–208) a kontrasztív nyelvészet és a fordítás kérdéskörével foglalkozik. Az első része áttekinti a fordítástudomány történetét, amit a fordítás és a fordíthatóság művelettípusainak és tényezőinek, kritériumainak bemutatása követ, szemléletes példaillusztrációkkal. A fejezet a modernkori gépi fordítás mechanizmusának és lehetőségeinek tárgyalásával zárul.

A rendkívül rövid (pp. 209–213) 12. zárófejezet összefoglalja az angol és a magyar nyelv egészét illető, tipológiaiilag releváns általános különbségeket.

A szakkönyv a szokásosan a szöveg belsejében hivatkozott szakirodalmi tételek adatait tartalmazó irodalomjegyzékkel nem rendelkezik. A szerző által függelékként megadott irodalomjegyzék (pp. 215–218) a szakterület iránt érdeklődők számára gondosan összegyűjtött ajánlott anyagnak tekinthető. Szakkönyvként és egyetemi tankönyvként való használatát tekintve hasznos lehetett volna glosszáriumot is készíteni hozzá.

Terjedelmi korlátaiból adódó hiányosságai és gyengeségei ellenére Heltai Pál kötetét értékes, a releváns hazai szakirodalomban hiánypótló szakkönyvnek tartom. Hasznos útmutatóként szolgálhat mindazoknak a szakmabeli és/vagy az angol nyelvet gyakorló általános érdeklődésű olvasóknak, akik

érdeklődést mutatnak magyar anyanyelvük és a célnyelvként szolgáló angol nyelv/nyelvezet grammatikájának összevetése iránt. Az ilyen olvasók tábora igencsak széleskörűnek mondható. Tankönyvként és/vagy gyakorlókönyvként egyaránt alkalmazható az angol nyelvű egyetemi képzés különféle moduljaiban.

IRODALOM

- Andor, J. (2002). A szövegten diszciplináris alapkérdéseiről és a szemiotikai textológia státusáról: Elektronikus beszélgetés Petőfi Sándor Jánessal. In: Andor J., Benkes Zs. & Bókay Antal (szerk.) *Szöveg az egész világ: Petőfi Sándor János 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, 567–597.
- Andor, J. (2003). Functional studies in the polarity and gradation of amplifier adjectives and adverbs in English. In: J. Andor, J. Horváth and M. Nikolov (eds.) *Studies in English theoretical and applied linguistics*. Lingua Franca Csoport, 43–59.
- Andor, J. (2018). Reflections on discourse and knowledge: An interview with Teun van Dijk. *International Review of Pragmatics*, 10(1), 109–146.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Pearson Education Limited.
- Keckés, I. (2013). *Intercultural pragmatics*. Oxford University Press.
- Petőfi, S. J. (2004). *A szöveg mint komplex jel*. Akadémiai Kiadó.
- Tolcsvai Nagy, G. (2011). *A magyar nyelv szöveg-tana*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy, G. (2017, szerk.). *Nyelvtan*. Osiris Kiadó.
- Van Dijk, T. (1980). *Macrostructures*. Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. (2014). *Discourse and knowledge*. Cambridge University Press.

Andor József